

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

زمان چاپ: ۱۴۰۳/۰۳/۲۵

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

بررسی تاثیر گذاری هویت بومی، ایرانی، اسلامی و توجه به ویژگی های اجتماعی-فرهنگی و اقتصادی و مقیاس انسانی در طراحی فضاهای شهرک مسکونی (نمونه موردی: استان کرمانشاه)

رضوان مرادی مطلق

کارشناسی ارشد مهندسی معماری

چکیده

همواره شاخص های کیفی در برنامه ریزی مسکن به عنوان یکی از معیارهای ارزیابی آن به حس می آید و ایجاد محیطی با کیفیت مناسب برای برآورده کردن نیازهای اساسی و اولیه انسان از اهداف اصلی مسکن به شمار می رود. در واقع خانه نیاز اصلی هر انسان برای سکنی گزیدن میباشد و همچنین مکانی دارای هویت هویتی که بعد از ساختن با اتفاقات درون آن ساخته می شود. فضاهایی که امروزه نیاز های ما را برطرف میکند. و همچنین فضاهایی که باعث ایجاد تعاملات اجتماعی بیشتر می شود. اهدافی چون پایداری، اجتماعی هویت ملی تعاملات اجتماعی و به گفته الکساندر در راستای رسیدن به کیفیت بی نام به واسطه استفاده از کهن الگوهای ایرانی جهت ارتباط فرهنگی بهتر مردمی از رویکردهای طراحی مجموعه مسکونی است. ایران در طول تاریخ اسلام همواره یکی از مراکز اصلی هنر اسلامی بوده و معماری ایرانی از جمله غنی ترین زمین های تجلی آن معماری ایرانی دوران اسلامی کوشیده است تمامی وجوه و ویژگیهای خود را برای نیل به وحدت تلفیق کند در پژوهش حاضر ضمن اشاره به ویژگیهای ساخت کالبدی شهرهای اسلامی ایرانی سعی شده است معیارها و شاخص های الگوی شهر اسلامی بیان شود در ابتدا به شناخت تعاملات اجتماعی پرداخته شده و در انتها عواملی که باعث ایجاد روابط اجتماعی در حین احترام به ویژگیهای فردی مسکن ایرانی مورد بررسی قرار گرفته است. این نوشتار از نوع توصیفی - تحلیلی است و جهت گردآوری اطلاعات از منابع اسنادی - کتابخانه ای بهره برده شده است.

واژگان کلیدی: تعاملات اجتماعی، ارزش های بومی، هویت شهر اسلامی-ایرانی، فرهنگ، کرمانشاه

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

۱- مقدمه

رشد روز افزون جمعیت شهری کرمانشاه نیاز به ساخت مسکن را افزایش داده و لزوم احداث مجتمع های مسکونی به علت آسان نمودن خدمات دهی شهری وجود دارد افزایش ساخت کمی مسکن باعث کاهش کیفی آن شده است. کاهش کیفیت الزامات طراحی مسکن من جمله ملاحظات اقلیمی و کیفیت فضاهای داخلی از جمله عوارض آن است و از همه مهمتر مکانی که به عنوان مسکن طراحی میشود و قرار است بیشترین اوقات زندگی فرد یعنی خواب و استراحت درون آن سپری شود فاقد فضایی مناسب جهت تأمین نیازهای لازم است مجتمع های مسکونی در گذشته به گونه ای طراحی می گردید که دارای محوطه سازی، نورگیری تهویه و دید مناسب بودند و وجود حیاطهای خصوصی کیفیت زندگی را بالا می برد ولی امروزه مفاهیم جدیدی مانند سلسله مراتب ورود به ساختمان بررسی بصری فضاهای داخلی خوشه مسکونی و ... وجود دارند که طراحی مجتمع های مسکونی، کرمانشاه با توجه به این مفاهیم تا به حال صورت نگرفته یا کمتر به آن توجه شده است. در مجتمع های جمعی توجه به چیدمان بلوکهای مسکونی و سطح مشاعات در بالا بردن کیفیت زندگی جمعی اهمیت دارد. متغیرهای کالبدی که اثرات آنها در پایداری اجتماعی مجتمع های مسکونی مورد پرسش واقع میشوند عبارتند از: کمیت و کیفیت فضاهای اصلی و فضاهای سرویس دهنده فضاهای مشاع خارج از ساختمان (فضای سبز فضای بازی و ...)، فضاهای مشاع داخلی (پارکینگ انباری تأسیسات و...)، هویت کالبدی و هویت بیرونی مجتمع (نما و عناصر خارجی)، وسعت فضاهای ورودی پیش، ورودی، سردر لابی و... دسترسیهای سواره و پیاده مرتبط با مجتمع مسکونی، کمیت پدیده های فیزیکی مانند انتقال اصوات، مزاحم، نور تهویه دید و منظر و می باشند. انسان موجودی اجتماعی است و تعاملات اجتماعی در برآورده ساختن نیازهای اجتماعی و روانی افراد جامعه خصوصاً کودکان و سالمندان نقش منحصر بفردی دارد اما فقدان فضاهای اجتماعی حمایت کننده که با جذب افراد و گروههای مختلف و ایجاد شرایط مناسب برای شکل گیری تعاملات اجتماعی میتوانند انسانها را در تکمیل رشد روانی و اجتماعی شان یاری دهند نیاز به یک استراتژی جامع برای طراحی و شهرسازی پایدار را روشن می کند. زندگی در یک مسکن مناسب یک پیش فرض اساسی برای دستیابی به تحقق فردی است و سهم قابل توجهی در پایداری اجتماعی هر جامعه دارد در این تحقیق ابتدا نقش تعاملات اجتماعی در سلامت روانی انسان ها بررسی و سپس به نحوه تاثیر طراحی بلوکهای مسکونی و نیز فضای باز بین آنها بر تعاملات اجتماعی پرداخته خواهد شد و راهکارهایی جهت افزایش تعاملات اجتماعی ارائه خواهد شد اما به راستی معماری یا شهرسازی اسلامی چیست؟ آیا معماری تقدم به اسلامی بودن دارد و یا اسلامی بودن به معماری و شهرسازی مقدم است؟ آیا اصولاً چنین تقدمی وجود دارد؟ و آیا چنین واژه ترکیبی حقیقتاً صحیحی است و اگر صحیح بوده و نسبتی درست و واقعی باشد کدام ویژگی یا خصوصیات اسلامی بیانگر معماری آن است؟

رویکرد این پژوهش بر تحلیل عناصر کالبدی شهر اسلامی ایرانی متمرکز است و سعی دارد تا با مشخصه های فیزیکی به بررسی هویت کالبدی شهر اسلامی بپردازد. اهمیت این مطالعه از همین جا ناشی میشود که سعی دارد با بازشناسی عناصر کالبدی شهر اسلامی مسجد جامع بازار و محلات مسکونی در شهر کرمانشاه نشان دهد که آیا میتوان این شهر را به لحاظ کالبدی هنوز هم به عنوان شهر اسلامی بازشناخت و علیرغم تغییرات مدرنیسمی که در ساختار شهر رخ داده، آیا هویت کالبدی خود را حفظ

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

نموده است و پاسخگوی نیازهای ساکنین میباشد؟ بنابراین هدف اصلی این تحقیق بازشناسی هویت کالبدی شهر اسلامی است

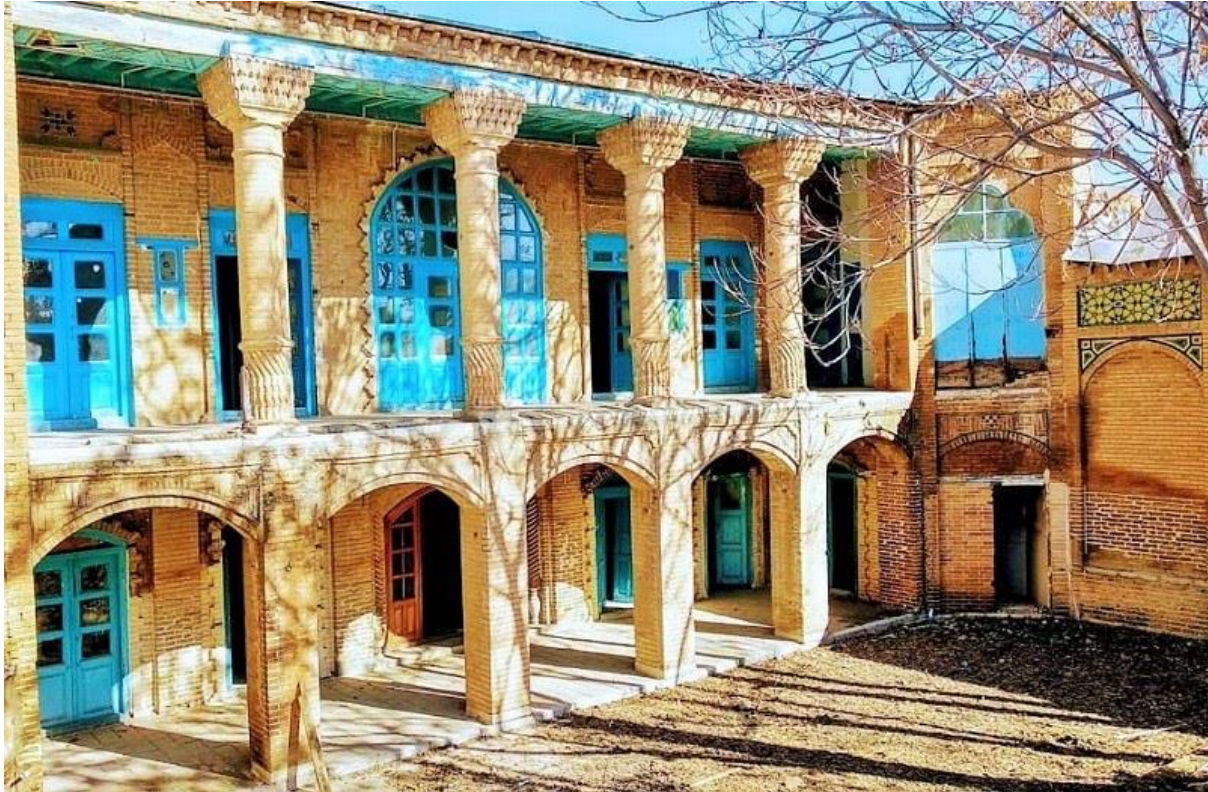
در پژوهش حاضر بر مبنای مطالعات کتابخانه ای و با بهره گیری از منابع فارسی و غیر فارسی مرور اجمالی بر مفهوم مسکن و وضعیت مسکن در گذشته داشته و عوامل موثر در پایداری مسکن امروزی از بعد اجتماعی راحتی، آسایش، امنیت، رشد، هویت اجتماعی با استفاده از نظریات متخصصان این حوزه مورد بررسی قرار میگیرد و انتظار میرود با بررسی ارتباط این عوامل با یکدیگر به نتایج مثبتی جهت بهبودی فضای زیست از بعد اجتماعی دست پیدا کنیم.

۲- تعاریف و مفاهیم مسکن :

۲-۱- تعریف مسکن :

مسکن در لغت فارسی به معنی محل سکون و آرامش است جایی است که در مقابل فضاهای شلوغ و پر سر و صدا قرار دارد . محلی است که مردم پس از تلاش روزانه و در هیاهوی ناشی از کار و فعالیت برای استراحت و زیست سالم به آنجا پناه می آورند (شیعه، ۱۳۸۴، ۳۶۸).

مقوله مسکن گسترده و پیچیده است ابعاد متنوعی دارد و نمی توان تعریف واحدی از آن ارائه کرد. مسکن یک مکان فیزیکی است و به عنوان سرپناه نیاز اولیه و اساسی خانوار به حساب می آید . در این سرپناه برخی از نیازهای اولیه خانواده یا فرد مانند خوراک، استراحت و حفاظت در برابر شرایط جوی تأمین می شود (اهری، ۱۳۶۷، ۷). مفهوم مسکن علاوه بر مکان، فیزیکی کل محیط مسکونی را نیز در بر میگیرد که شامل کلیه خدمات و تسهیلات ضروری مورد نیاز برای بهزیستی خانواده و طرحهای اشتغال آموزش و بهداشت افراد است. در واقع تعریف و مفهوم عام مسکن یک واحد مسکونی نیست بلکه کل محیط مسکونی را شامل میگردد (مخیر، ۱۳۶۳، ۱۷).

عکس ۱: خانه خواجه باروخ

در حال حاضر، مسکن تنها یک سرپناه نیست بلکه مجموعه ای است که به منظور ارائه خدمات فشرده در یک مکان فیزیکی قرار دارد این تعریف با توجه به گوناگونی شرایط اجتماعی و اقتصادی خانواده تغییر می کند (اهری همان ۹) در دومین اجلاس اسکان بشر (۱۹۹۶) که در استانبول برگزار شد مسکن مناسب چنین تعریف شده «سرپناه مناسب تنها به معنای وجود یک سقف بالای سر هر شخص نیست؛ سرپناه مناسب یعنی آسایش مناسب فضای مناسب، دسترسی فیزیکی و امنیت مناسب امنیت مالکیت پایداری و دوام سازه‌های روشنایی تهویه و سیستم گرمایشی مناسب، زیرساخت های اولیه مناسب از قبیل آبرسانی، بهداشت و آموزش دفع زباله کیفیت مناسب زیست محیطی عوامل بهداشتی مناسب، مکان مناسب و قابل دسترسی از نظر کار و تسهیلات اولیه است که همه این موارد باید با توجه به استطاعت مردم تامین شود (دفتر اقتصاد مسکن، ۲۰۱۳۷۵)

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

عکس ۲: خانه ای در کرمانشاه

۲-۲ سکونت و سکونتگاه :

۱. از نقطه نظر فرهنگی: این مسئله همین طور که اشاره شد یکی از مهمترین مسائل در طراحی خانه های مسکونی می باشد. خانه ای که در تقسیم بندی فضایی آن عامل فرهنگ و نحوه زیست مردم رعایت نشده باشد به هیچ عنوان خانه مطلوبی برای ساکنان آن نیست و چه بسا در اینگونه موارد ساکنین خانه بعد از مدتی مطابق میل خود تغییراتی در پلان داخلی خانه انجام می دهند. روی همین اصل معمار باید کاملاً روی فرهنگ و نحوه زیست و آداب و رسوم افراد شناخت پیدا کند و و شناخت هر چه بیشتر آن باعث مطلوبیت خانه برای ساکنین خواهد بود به عنوان مثال داشتن فضاهای مجزا برای جنسهای مختلف سنین متفاوت ایجاد عرصه های عمومی و خصوصی در خانه از عوامل ایجاد مطلوبیت در . خانه می باشد.

۲. از نظر اقلیم هر مسکن برای زندگی نرمال باید از نظر شرایط زیستی مناسب باشد. توجه به وضع اقلیم یکی از موارد لازم در این مورد است مطابقت با اقلیم محل و مقابله صحیح در مقابل عوامل جوی نامناسب محلی در ایجاد شرایط مطلوب در خانه بسیار موثر است ساخته شدن خانه ها با فواصل معقول برای ایجاد کوران هوای بین ساختمانهای مسکونی یا انتخاب سطح پنجره مناسب با وضع اقلیمی، روشنایی و آفتاب گیری کافی برای تک تک فضاهای خانه از مثالهایی است که در این باره می توان زد.

• ۳. از نظر آسایش از عوامل بوجود آورنده آسایش می توان به موارد اشاره نمود

• به وجود آوردن فضای سبز

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

- ایجاد فضاهای جداگانه و محفوظ بدون خطر برای بازی بچه ها.
- دور بودن از راهها و خیابانهای پرترافیک فرودگاه کارخانه و هر منبع تولید سر و صدا و بوهای ناراحت کننده.
- کنترل سر و صدا طراحی ساختمان میتواند به نحوی باشد تا عملکردهای پر سر و صدا در محلهای پر صدا قرار گیرد. و توجه دقیق به جزئیات آکوستیکی چارچوب ها و دیوارها و سطوح نیز به میزان زیادی کاهش صدا را موجب می شود. برآمدگی زمین موانع پوشیده با مصالح بنایی و یا دیوارهای حجیم و غیر قابل نفوذ در مقابل امواج صدا بهترین محافظ را ایجاد می کند. طرح معماری میتواند طوری باشد که با جهت دادن به امواج صوت ورود صدا را محدود نماید این خاصیت می تواند با شکل دادن به دیوارها شبیها و مقاطع ساختمان ایجاد شود.

۴. از نظر امنیت احساس امنیت یک نیاز غریزی در انسان است که در آن نیاز به کنترل محیط انسان به وجود می آورد که یکی از اهداف طراحی را تشکیل میدهد کنترل محیط به دو صورت به صورت، نرده حصار قفل و زنگ خطر و غیره و کنترلهای انسانی به صورت نگهبانی و افراد ساکن محلی و نظایر آن می باشد.

۵. از نظر زیبایی در اینجا بد نیست که بحث راجع به نقش معمار در جوابگویی به نیاز مردم بپردازیم. معمار، طراح و کالبد ساز فضای سکونتی مردم است ولی آیا این معمار است که باید با نظر خودش به فضا سازی بر حسب فلسفه و هنر و زیبایی شناسی خودش بپردازد یا معمار باید بر حسب خواسته های مردم و سلیقه آنها طراحی کند آیا هنر معمار مورد پسند افراد عادی به طور قطع قرار خواهد گرفت؟ در چه صورتی این هنر مطلوب و مورد قبول افراد استفاده کننده آن خواهد بود؟ این قضیه کاملاً روشن و واضح است که معمار و هنرش در صورتی قابل پسند خواهد بود که در جهت خواسته و سلیقه و درک افراد استفاده کننده باشد. شاید در مورد معماریهای دیگر از قبیل مجموعه های فرهنگی و بناهای مونومنتال این قضیه زیاد صادق نباشد؛ و در آن بناها هنر و سلیقه شخصی معمار باید به نمایش گذاشته شود ولی این کار در مورد مجموعه های مسکونی پذیرفته نیست، و این معمار است که فضای مورد نیاز افراد را با مهارت به وجود می آورد، نه اینکه فضای خاص خودش را بر آنها تحمیل کند بنابراین معمار با ایجاد یک کمپوزیسیون زیبا و دلپسند و ساده با توجه به فرهنگ و سلیقه مردم نه با استفاده از سبکهای شخصی و طراحی یک محیط طبیعی و آزاد در رابطه با حفظ محیط طبیعی زمین و ایجاد فضای سبز مناسب با اقلیم محل میتواند به مطلوبیت مسکن از نظر زیبایی بیفزاید.

۶. از نظر انطباق با تکنولوژی: روز منطبق بودن خانه مسکونی با تکنولوژی روز نیز یکی از عوامل مطلوبیت است به عنوان مثال یک آشپزخانه مجهز با وسایل تهویه خوب و وسایل برقی کارآمد و تاسیسات سرمایش و گرمایش مناسب تأثیر زیادی در مطلوبیت خانه خواهد داشت.

۷. از نظر روانی البته جای این مبحث به طور مفصل در روانشناسی و متخصصان علوم رفتاری می باشد. افراد بر حسب خواسته و سلیقه های شخصی خویش که از طرز تفکر و آداب و رسوم زندگی نشأت می گیرد به انتخاب های خاصی از قبیل انتخاب رنگ و طرز تزئین به انتخاب فضاهای زندگی می پردازند انتخاب فضاهای زندگی چه از نظر عملکردی و چه از نظر زیبایی همگی ریشه در فرهنگ و روان و اندیشه مردم دارند که رعایت آنها ایجاد مطلوبیت از لحاظ روانی خواهد نمود. البته تشخیص مطلوبیت روانی برای معمار کار چندان آسانی نخواهد بود زیرا این بحثی است که از یک سو ریشه در اندیشه های شخصی افراد دارد و از سوی دیگر ریشه در سنت های رایج و فرهنگ عمومی دارد.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

۳- مبانطراحی مسکن مطلوب:

جدول ۱: (مبانی طراحی مسکن مطلوب) (اقتباس از نقی زاده، ۱۳۷۹)

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

مبانی طراحی مسکن مطلوب	توضیحات
مقیاس انسانی	<ul style="list-style-type: none"> - تناسب ابعاد فضاها با ویژگی های روانی و فیزیولوژیکی انسان - درجه نفوذپذیری اصوات مزاحم در مقایسه با توان تحمل انسان - درجه نفوذ آلودگی هوا در مقایسه با وضعیت مجاز - چگونگی تنظیم شرایط محیطی با ویژگی های فیزیولوژیکی انسان - میزان پاسخگویی مسکن به ارزش های فرهنگی ساکنین
کلیت	<ul style="list-style-type: none"> - توجه توأمأ به جملگی نیازهای مادی و روانی و معنوی انسان - ملحوظ داشتن ارتباط و تناسب ویژگیهای مسکن مورد نظر با عملکرد و اشکال مجاور - مرئی داشتن تاثیر شرایط محیطی بر معماری مسکن - توجه داشتن به تاریخ و همچنین نگرش به آینده به همراه ملحوظ داشتن نیازهای روز - توجه همزمان و متوازن به کلیه عناصر و عوامل مرتبط با مسکن و محیط
سلسله مراتب	<p>- تاثیر اصل سلسله مراتب بر معماری مسکن به تبیین مراتب و نحوه ارتباط قلمروهای مختلف (عمومی ، نیمه عمومی ، نیمه خصوصی و خصوصی) می پردازد و حد و حریم و فضاها و عناصر ارتباطی هریک را تعیین می نماید ارتباط اجزا و عناصر آن قلمرو با یکدیگر و با سایر قلمروها را مورد توجه قرار می دهد.</p>
هماهنگی	<ul style="list-style-type: none"> - هماهنگی ویژگی های محیط مصنوع با مختصات روانی و فیزیکی انسان - هماهنگی عناصر انسان ساخته با طبیعت و اقلیم - هماهنگی عناصر و عملکردهای مجاور - هماهنگی فرم ها و اشکال - هماهنگی مصالح با یکدیگر و با اقلیم
درونگرایی	<p>در پاسخ به برخی معیارهای مطرح شده در مورد مسکن مطلوب همچون محرمت، خلوت و ارتباط با طبیعت یکی از مهمترین اصول رعایت درونگرایی است</p>
تعادل	<ul style="list-style-type: none"> - توجه متعادل به نیازهای مختلف انسان - استفاده از الگوهای آشنا و هندسی متعادل مثل تقارن - حفظ و تقویت تعادل بین اشکال و معماری مسکن با توجه به زمان و فرهنگ جامعه - حفظ تعادل محیط با عنایت به تلفیق مناسب محیط مصنوع و طبیعت - اجتناب از ایجاد هرگونه بی نظمی و خروج از اعتدالی که بر انسان و محیط اثر نامطلوب و

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

تعامل اجتماعی به معنای ایجاد رابطه بین دو نفر یا بیشتر است که منجر به واکنشی میان آنها شود و این نوع واکنش برای هر دو طرف شناخته شده است بنابراین روابط بدون معنا در زمره این تعریف قرار نمی گیرند البته تعاریف دیگری نیز برای تعاملات اجتماعی وجود دارد به عنوان نمونه تعامل اجتماعی و برقراری ارتباط میتواند یک موضوع فیزیکی یک نگاه یک مکالمه و ارتباط بین افراد باشد که خود مستلزم تعریف رویدادها و فعالیتهای متناسب و در نتیجه نقش پذیری مردم در فضا و عضویت آنها در گروه ها و شبکه های اجتماعی است اما آنچه ما در جوامع امروزی شاهد آن هستیم کاهش سطح ارتباط افراد با یکدیگر است. چنانکه با افزایش اندازه وسعت شهرها سرعت تراکم و غیره، مدنیت شهروندی و روابط اجتماعی به عنوان اصول اولیه، شهری تضعیف شده است (بهزادفر) و (طهماسبی، ۱۳۹۲) شناخت کافی از انسان و نحوه ارتباطش با سایرین و چگونگی آن میتواند در شکل دهی محیط برای برقراری بیشتر تعامل و ارتباط موثر باشد افراد مختلف به سطوح مختلفی از تعامل اجتماعی تمایل دارند تعریف سطح مطلوب تعامل به طور ذهنی از گفته های مردم و به طور عینی از موضع گیری هنجاری نسبت به زندگی خوب به دست می آید هر دو از تعریفی دارای ارزش بالا برخوردارند و دارای جهت گیری اجتماعی و سیاسی هستند، لنگ (۱۳۸۱) فضاهای باز عمومی از اهمیت ویژه ای در حیات جمعی شهروندان برخوردارند که اغلب از بیشترین امکانات به صورت بالفعل و بالقوه برای حضور شهروندان بوده و نیز محدودیتهای، زمانی اندازه و کنترل ندارند فضاهای باز عمومی امکان انگیزش و انتخاب آزاد میان رفتارها، حرکتها و اکتشافات بعدی را برای تعداد معنی داری از مردم و شهروندان فراهم میآورد؛ به عبارتی فضای منظمی که خود را به راحتی با گوناگونی رفتارها تطبیق داده و زمینه خنثی و القاکننده را برای کنشهای خود انگیخته فراهم می آورد در فضاهای عمومی فرصت آن وجود دارد که برخی مرزهای اجتماعی شکسته شده و برخوردهای از پیش تدوین نیافته به وقوع پیوسته و افراد در یک محیط اجتماعی جدید با هم اختلاط پیدا کنند بنابراین شرط اساسی برای اینکه یک فضای عمومی، فضای شهری تلقی شود این است که در آن تعامل و تقابل اجتماعی صورت گیرد پس آن دسته از نرم فضاها و سخت فضاها که بستر تعامل اجتماعی نیستند فضاهای شهری نامیده نمیشوند بهزادفر و طهماسبی، ۱۳۹۲)

۵- ویژگی های محیط ساخته شده و قابلیت تعامل اجتماعی

فاصله کارکردی واحدها ساختمانهای حومه شهرها اتاقهای (ساختمانها و مرکزیت کارکردی خدمات مشترک (ورودی ساختمانها راهروها و فضاهای انتظار ساختمانهای اداری الگوهای تعامل اجتماعی ساکنین فضاهای مسکونی و افراد شاغل در سازمانها و موسسات تجاری را تحت تاثیر قرار میدهد. فاصله کارکردی به میزان سختی ارتباط نقاط مختلف گفته میشود. مسیرها و راهروهایی که ارتباط مستقیم فعالیتهای را برقرار می سازند این فاصله را تقلیل می دهند فواصل طولانی، تراکم رفت و آمد و تداخل فعالیتهای یک مسیر موجب افزایش فاصله کارکردی نقاط میشود. مرکزیت کارکردی به سهولت دسترسی به امکانات مشترک گروهی دفعات استفاده از آن و زمان استفاده از قرارگاهها یا مکانهای رفتاری گفته می شود. در بیشتر این مباحث دسترسی پیاده در نظر گرفته شده است. در تعریف این مفاهیم حرکت سواره نیز اهمیت دارد و باید در نظر گرفته شود فرصتهای دیدار و ملاقات با دیگران پیش نیاز ترویج روابط متقابل اجتماعی غیررسمی و پیش بینی نشده است روابطی که از قبل برای اهداف مشترک یا قراردادهای تجاری برنامه ریزی نشده اند از این مشاهدات برای مطالعه قرارگاهها یا مکانهای رفتاری و یا گونه های ساختمانی استفاده شده است. جری فی نرو (۱۹۷۰) سه دلیل را موجب تعامل اجتماعی در دفاتر اداری میدانند انجام وظایف و تبادل اطلاعات برخوردهای اتفاقی که به دلیل مجاورت دفاتر پیش می آید و ملاقاتهای گذری در راهروها فینرو برای بیان اهمیت نقاط کننده (گره ها در تقسیم بندی لینچ یعنی مرکزیت نقاط، ورودی فضاهای انتظار (بالابرها) (آسانسورها و فضاهای

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

عبوری موثر در بالا بردن تعامل اجتماعی، کارکنان مطالعاتی تجربی انجام داده است. پژوهشگران دیگری کیفیت فضایی محیط ساخته شده را در تأمین تعامل اجتماعی موثر دانسته اند در دفاتر اداری دادگاهها بیمارستانها خانه های سالمندان و ساختمانهای خاص دیگر راهروها مکان هایی هستند که شرایط ملاقاتهای گذری و تبادل های مهم تجاری را فراهم می آورند. راهروهایی این امکان را فراهم می آورند که پهنای کافی یا گشودگی های لازم را در جلوی دفاتر کاری داشته باشند. مولسکی معتقد است که این گونه راهروها کنترل موقت قلمرو مکانی را نیز میسر میسازند به این ترتیب زمینه داشتن خلوت و در عین حال صمیمیت در تعامل اجتماعی فراهم می آید. پاول لوتن، راهروها فضای انتظار بالابرها و فضاهای نشیمن را در تبدیل خانه های سالمندان به مکان هایی برای معاشرت غیر رسمی و رسمی مهم دانسته است. اگر فضای مکث و نشستن در این محوطه ها در نظر گرفته شده باشد توجه مردم را بیشتر به خود جلب میکنند در نظر گرفتن چنین فضاهایی در راهروهای عبوری مشکلاتی را نیز دارد، زیرا استفاده از راهروها به عنوان فضاهایی برای مکث و نشستن مغایر مقررات ایمنی در مقابل آتش سوزی در ساختمانها و مؤسسات اداری است یکی از عوامل مهم شکل گیری کارکرد مرکزی مکانها قرار گرفتن یا قرار نگرفتن در مسیر فعالیتهای روزمره است. این مکانها در صورتی خوشایند هستند که استراحت و آسایش را تأمین کنند و امکان مشاهده افراد دیگر را فراهم آورند. چنین مکانهایی قلمروهایی عمومی یا نیمه عمومی هستند که با موانع نمادین به روشنی از یکدیگر تفکیک میشوند لنگ، ج، عینی فر، ع. ۱۳۹۱۰).

۶- مجاورت کارکردی و الگوهای تعامل اجتماعی در مناطق مسکونی

پاول لوتن (۱۹۷۷) مجاورت مکانی را عامل مهمی در شکل گیری الگوهای تعامل افراد مسن دانسته است، به این دلیل که با کاهش توانایی جسمانی نیاز به کمک متقابل افزایش می یابد در بلوکهای مسکونی متقابل که خانه ها در طول خیابان ورودی های مجزا قرار میگیرند بین ساکنین روابط اجتماعی قابل توجهی شکل میگیرد. در این گونه مناطق خیابان مسیری است که تبدیل به فضای نیمه عمومی میشود اگرچه هر کس حق ورود به آن را دارد ولی در کنترل ساکنین است. وقتی که مراقبت طبیعی از طریق پنجره های مشرف به خیابان تأمین شود و قابلیت انجام فعالیت هایی چون توقف اتومبیل در جلوی خانه حرکت پیاده در مسیرهای کوتاه ملاقات در تقاطع خیابانها و تعامل اجتماعی میان ساکنین بلوک مسکونی وجود داشته باشد، محیط زندگی زنده و دوست داشتنی میشود. همچنین مطالعاتی نشان میدهد که مردم ساکن در خیابانهای بن بست و با دور برگردان نسبت به مردمی که در جوار خیابانهای عبوری زندگی میکنند همدیگر را بهتر میشناسند، اگرچه ممکن است ساکنین به دنبال چنین هدفی نباشند. به این ترتیب نوع خیابان هم به نظر نمی رسد معیار مهمی باشد. تعداد خانه ها، عرض و طول خیابان و میزان ترافیک، عبوری و چگونگی قرار گرفتن خانه ها در جوار خیابان از عوامل مهم به نظر میرسند. هرچه ترافیک سنگینتر باشد زمینه های تعامل بویژه در دو سوی خیابان تقلیل می یابد. اگر ساکنین شخصیت همگون نداشته باشند. مجاورت مکانی به تماسهای منفی منجر می شود بویژه وقتی که خلوت کافی برای خانوادهها وجود نداشته باشد وقتی یک خانواده کم درآمد در منطقه ای متوسط ساکن می شود ممکن است به جای همگرایی با ساکنین دچار انزوا شود. بیشتر طرح های مسکونی، گسترده و بعضی مجموعه های آپارتمانی و حتی طراحی ساختمانهای اداری بر این فرض مبتنی هستند که ملاقات با دیگران با هم قدم زدن و استفاده از امکانات محلی مشترک که بخشی از زندگی روزمره ساکنین است. موجب تعامل اجتماعی بیشتر آنها میشود در حالی که این نتیجه گیری ممکن است بدیهی به نظر برسد، باید با آن با احتیاط برخورد شود زیرا ممکن است به نتایج اشتباه آمیزی در طراحی و مکان یابی امکانات عمومی منجر شود. قرارگاهها و مکانهای رفتاری در ساختمانها و محلات از نظر فراهم

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

آوردن امکان تعامل اجتماعی به دو گونه تقسیم میشوند مکان هایی که با در نظر گرفتن امکان تعامل مردم ساخته شدهاند و مکانهایی که در آنها تعامل اجتماعی حاصل کارکردی دیگری است. معماران و کارفرمایان (آنها ساختمانها را محل طراحی مکانهای رفتاری گونه اول میدانند و طراحان شهری شهر را محل طراحی چنین مکانهایی میدانند در اروپا و در بعضی محله های قومی، آمریکا، رستورانها، خیابانها پارکها و حتی ایستگاههای راه آهن در اوقاتی خاص از روز یا هفته مکانهای ملاقات اجتماع» یا «گردش هستند. این در حالی است که توانایی طراحان در ایجاد این مکانها یا حتی دانستن زمان ایجاد آنها به آسانی قابل پیش بینی نیست در ساختمان هایی چون آپارتمانهای مسکونی، موسسات اداری و مجموعه های تفریحی فضاهای انتظار عمومی امکان ملاقات افراد را فراهم می آورند. برای این ملاقاتها واسطه هایی مورد نیاز است. این واسطه ها ممکن است افرادی باشند که دیگران را گرد هم می آورد یا فعالیتی مشترک یا موضوعی باشد که شرایط اجتماعی را فراهم می آورد فضاهای عمومی شهر اگر برای مردم فعالیتهای سرگرم کننده داشته باشند و در آنها مواد خوراکی و فضاهای ایمن و لذت بخشی وجود داشته باشد مردم را به خود جذب می کنند. وقتی که والدین در کنار زمین بازی مراقب کودکان خود هستند باب گفتگو را نیز باز می کنند؛ افرادی که در توقفگاه های مشترک یک آپارتمان مسکونی به وضعیت ماشین خود رسیدگی میکنند ممکن است مشکلات را مطرح کرده و درباره آن بحث کنند، یا افرادی که در لباسشویی های عمومی مشغول شستن لباس هستند با یکدیگر گفتگو میکنند به نظر می رسد، مجاورت کارکردی بیش از همه بر زمینه های تعامل اجتماعی بچه ها و جوامع قومی بسته اثر میگذارد حتی اگر در منطقه های مسکونی بزرگسالان یکدیگر را نشناسند کودکان ممکن است به خوبی با هم آشنا باشند. معمولاً بچه ها هم محلیهای واقعی اند. کودکان در پیاده روها و خیابانها یعنی جایی که بخشی از زندگی اجتماعی محله جریان دارد بازی میکنند. مکانهای جاذب برای کودکان عناصر خطر و امنیت را به همراه هم در خود جای میدهند عدم فرصت گردهمایی و ارتباط قانونی، نوجوانان، احتمال شرکت آنها را در فعالیتهای ضد اجتماعی افزایش میدهد (لنگ، ج، عینی فر، ع ۱۳۹۱۰).

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

جدول ۲: (بررسی ابعاد و مشخصات فضاهای اجتماعی موفق از دیدگاه کتب و مقالات نگارنده)

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

منبع	ابعاد و مشخصات فضاهای اجتماعی موفق
مقاله "فضای عمومی شهری، بازنگری و ارزیابی کیفی"	فضای عمومی را می‌توان ابزاری برای ارتباط، مکانی برای برای رویارویی و مدیریت و هماهنگ‌کننده شهروندان آزاد نام برد ویژگی‌هایی مانند نظافت و پاکیزگی، نحوه دسترسی‌ها، جذابیت فضاها، راحتی، جامعیت، سرزندگی و پویایی آن‌ها، نحوه عملکرد، تمایز، ایمنی و امنیت و بهبود و سلامتی فضاها از جمله ویژگی‌های فضاهای موفق است. (رفعیان و سیفایی، ۱۳۸۴)
مقاله "ارائه انگاره‌های محیطی موثر بر شکل‌گیری فضاهای عمومی مشوق سالمندی موفق با تاکید بر ترجیحات سالمندان شهر شیراز"	توجه به امکانات دسترسی به فضاهای عمومی با توجه به جنسیت، حضور فضاهای عمومی در بافت شهری، توجه به مسئله ایمنی و امنیت هم به صورت امنیت روانی و جسمی، و هم به صورت حضور اقشار مختلف اجتماعی در این فضاها، توجه به آسایش بهره‌برداران از طریق سکوت موجود در فضا، پویایی و جذابیت برای گروه‌های مختلف سنی، حضور طبیعت و عناصر طبیعی در فضاهای عمومی، وجود نقاط ابهام و قابل کشف در این فضاها، امکان انجام فعالیت‌های متنوع در آن‌ها، بروز رویدادهای فرهنگی و اجتماعی و مذهبی و ورزشی در فضا و وحدت و نظم که لازمه حضور در همه فضاها است. (پورجعفر و...، ۱۳۸۹)
مقاله "تحلیل عوامل موفقیت فضاهای جمعی در ارتقای تعاملات"	فضای جمعی، محلی برای گردهمایی و اجتماع شهروندان، تقویت نقش اجتماعی شهروندان در مسیر دستیابی به توسعه پایدار، استفاده از فضا برای برگزاری جشن‌ها، آیین‌ها و نمایشگاه‌ها، تقویت هویت و حس مکان در میان شهروندان، ایجاد خاطره جمعی که به انسجام عمومی می‌کند. (شباتی، ۱۳۹۲)

کتاب "Public place-Urban space"	اجتماعی در شهر ایرانی اسلامی
مقاله "مؤلفه‌های سازنده کیفیت طراحی شهری"	توجه به دسترسی مناسب، سخت فضا و نرم فضاها، فضای همگانی، ایمنی و امنیت، منظر شهری، اختلاط و تراکم، همه شمول بودن. (Carmona, 2003)
کتاب "محیط‌های پاسخده"	ایجاد سرزندگی، هویت و کنترل، دسترسی به فرصت‌ها، تخیل و شادی، اصالت و معنای فضاها، بروز زندگی اجتماعی و همگانی و در نهایت خلق محیطی برای همه، توجه به خود اتکایی شهری. (گلکار، ۱۳۸۰)
مقاله "طراحی موفق یک فضای عمومی شهری"	تناسبات بصری، غنای حسی، خوانایی و انعطاف‌پذیری فضاها، نفوذپذیری و ایجاد تنوع در آن‌ها و در انتها ایجاد حس تعلق به فضا. (بن‌تلی، ۱۳۸۲)
مقاله "تحلیلی بر ابعاد اجتماعی و روانشناختی فضاهای سبز در شهرها (با رویکرد مدیریت شهری)"	توجه به دسترسی و ارتباط، امکان حضور انفرادی و گروهی مردم در فضا، فعالیت‌های صورت گرفته در فضا (پیاده‌روی، خوردن، بازی و مسابقه، استراحت و مطالعه)، توجه به مدیریت فضا، امکان معاشرت در فضا (فضای آشنایی، ملاقات و...)، توجه به عابر پیاده و سواره، توجه به حضور مردان و زنان توأمأ. (آل-منبع، ۱۳۹۱)
مقاله "تحلیلی بر ابعاد اجتماعی و روانشناختی فضاهای سبز در شهرها (با رویکرد مدیریت شهری)"	با تاکید بر نقش فضای سبز در افزایش تعاملات اجتماعی آثار جامعه‌شناختی فضای سبز را بر شهروندان به صورت زیر بیان کرده‌اند: ۱- ایجاد تعاملات اجتماعی بهتر میان شهروندان در مناطق مختلف شهری ۲- ایجاد زمینه‌های کاری یا شغلی جدید ۳- کسب و شناخت برخی از شاخص‌های اجتماعی (هنجارها، ارزشها، خرده فرهنگها و...) ۴- اجتماعی‌شدن افراد و پیداکردن دوستان جدید و پرکردن خلوت و تنهایی ۵- شکل‌گیری تعدادی از تشکلهای غیردولتی (NGO ها) ۶- انتشار عقاید و افکار ارزشی ۷- افزایش احساس خویشتن‌دلی و یا منافع واحد ۸- ایجاد محیطی مناسب جهت تفریح در اوقات بیکاری و فراغت ۹- سایر آثار اجتماعی (تقویت روحیه، شخصیت‌سازی و...)

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

۷- هویت و تعاملات اجتماعی

انسانها با حضور در جمع و در رابطه با دیگران به هستی خود و انسانهای دیگر واقف میشوند انسان به عنوان یک موجود کمک اطلاعاتی دیگران نمی تواند خود را بیابد. با گرفتن عناصر مشترک - فرهنگ - هویت جمعی می یابد و با اجتماعی بدون این مجموعه دارای تاریخ مشترک میشود بدین ترتیب هویت جمعی یک فرایند اجتماعی است (پاکزاد، ۱۳۸۶). گلستان میگوید به نظر من جهان اکنون در حال آمیختگی است یعنی فرهنگهای جهان به صورتی برق آسا و کاملا با یکدیگر مرتبط اند (شایگان، ۱۳۸۱). روابط اجتماعی بین افراد بوجود نخواهد آمد مگر در بستری فیزیکی این روابط هنگامی ملموس می شوند که در فضا قرار گیرند.

۸- جایگاه حریم در خانه های ایرانی

الگوی معماری امروز از شکل بومی و اسلامی خود فاصله گرفته و همین مشکلات پنهان و آشکاری پدید آورده، از جمله کم شدن نور طبیعی محل سکونت و تحمیل محدودیتهای بسیار دکتر بلخاری در تشریح شاخص های معماری ایرانی اسلامی فلسفه وجود هستی را تبیین کرد دکتر حسن بلخاری در مورد شرایط مسکن اسلامی میگوید مرحوم استاد پیرنیا در برخی مطالب بسیار ارزشمند خود معماری اسلامی را بر پنج پایه مردم، واری خودبسندگی پرهیز از بیهودگی بهره گیری از درون گرایی، این ویژگیها به صورت کامل نشان میدهد در جامعه اسلامی بناها با فرض اصولی متقن و مبتنی بر یک جهان بینی، معنوی فرم و صورت خویش را می.آراستند. وی افزود: معماران مسلمان در ساخت خانهها (البته در آن هنگام وسعت زمینها اجازه کاربرد وسیع و قابل تحقق معانی و خصایل را می داد سعی در اظهار صورتها و قالبهایی داشتند که در تحقق مفهوم حقیقی سکونت چه معنای فیزیکی و چه متافیزیکی آن بیشترین کارآمدی را داشته باشند. مدرس هنر و عرفان اسلامی به آیات قرآن در مورد جایگاه خانه اشاره کرد و گفت تأکید قرآن بر اینکه خانه و بیت محل سکونت است و این سکونت پیش از آنکه مفهومی فیزیکی داشته باشد در خود دارای معنای متافیزیکی به معنای سکونت و آرامش روح و روان است ایجاب میکرد قالبها و فرمهای مسکن در جامعه اسلامی در جهت تحقق این معانی شکل گیرند لاجرم در این تمدن در عرصه معماری معنا مقدم بر قالب و ایده بنیان صورت بود و به یک عبارت روح جاری در قالب و فرم لغات و اصطلاحاتی چون "حریم بیانگر حرمت ذاتی داخل خانه از یک سو و حرام بودن دید و نگاه اغیار از دیگر سو بود، فلذا حفظ خانه به گونه ای که ساکنان آن از دید بیگانگان مصون باشند و در عین حال احساس امن و امان روانی نمایند جزو الزامات ذاتی ساخت خانه ها بود یا مثلا وجود هشتی در خانه ها که به نحوی مرز میان خلوت و جلوت یا حریم و فضای خارج از خانه را شکل هشتی به عنوان یکی از اصول خانه سازی با فضا و راهروهای پیچ در پیچ نه تنها مانع نگاه اغیار به داخل منزل می شد بلکه با ایجاد مکشی روانی، هر که از خانه بیرون میشد را آماده ورود به عرصه جامعه می کرد و آنکه وارد می شد را آماده ورود به عرصه خانه تا گواه و شاهدهی باشد بر دو فضای متفاوت بیرون و اندرون و اینکه این دو فضای متفاوت رفتار و منشی متفاوت را طلب می کند. به یک عبارت فضای فیزیکی هشتی در اصل درنگی برای رویارویی با دو فضای متفاوت را ایجاد می کرد. با تأکید وی بر ارزش ذاتی خانه برای جامعه ایرانی یادآور شد مسئله "حریم" و نیز بنیاد روانشناختی هشتی نشان. دهد جامعه ایرانی برای خانه ارزش ذاتی قائل بوده و با ایجاد فرمهای گوناگون ارزشهای معنوی و فرهنگی خود را حفظ می کرده اما این که امروزه چقدر جامعه ما به این فرمها در جهت پاسداشت این ارزشها وفادار مانده امری است که در مورد آن قضاوت نمی کنم اما هیچ کس نیست که بتواند اظهار کند این وفاداری در ساخت مسکنها کاملا برجاست. بلخاری با اشاره به خانه های امروزی و فاصله آن با الگوی مسکن اسلامی تأکید میکند اینک عواملی صوری و ظاهری

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

چون رفاه، راحتی صرف و مهمتر اصل حداکثری گنجایش و نیز کارآمدی هرچه افزونتر به هر قیمت عرصه را برای ظهور معانی انسانی تنگ نموده و مسکن بیشتر ناظر به تأمین اهداف فیزیکی حیات انسان است تا متافیزیکی لاجرم غلبه چنین سیاستهایی مسکنی ایجاد نموده که در مواردی حتی از حداقل مبانی ارزشی و فرهنگی نیز محرومند در این صورت مسکن هویت ذاتی خود که ایجاد آرامش درون و تسکین روح و جسم و جان است را از دست میدهد و به یک عبارت کارکردی کاملاً متفاوت با هویت ذاتی خود می یابد. مدرس هنر و عرفان اسلامی میگوید حضور طبیعی نور آفتاب جلوه گریهای آرام بخش آب (و نه تنها مصرف آن) و فضای طبیعی متأثر از طبیعت عواملی بسیار موثر در سکونت و تسکین حقیقی روح و روان اند لکن غلبه اصل حداکثری گنجایش که البته شاید متأثر از ازدیاد جمعیت و قلت امکانات (باشد آیا دجال ظهور این عوامل را می دهد؟ دکتر بلخاری در پایان به راه حلی برای دستیابی به الگوی مسکن اسلامی اشاره میکند و میگوید شهرهایی که پیش از این فرم یافته اند را شاید نتوان تغییر داد اما شهرهایی که ساخته میشوند را میتوان بر بنیاد الگوهای اسلامی ایرانی ساخت راه حل دخالت دادن اصل اصیل تقدم معنا بر ماده و فرم در طراحی خانه ها و شهرها توسط وزارت مسکن و سازمانهای دیگر مسئول در این عرصه است اصلی که سابقه ای روشن در پیشینه تمدن ایرانی اسلامی دارد.

۹- لزوم احیای ارزشهای بومی و ملی برای تحقق سبک زندگی اسلامی _ ایرانی

از آنجا که جامعه ایران یک جامعه دیندار دین محور و خدا محور است و در آن پایبندی به دین و سنت تا حدود زیادی یافت میشود با ورود نگرشها و اندیشه های غربی و جلوه های مدرنیته این تضاد و چالش بین این دو فرهنگ کاملاً متفاوت بروز پیدا کرد و هنوز این چالش ادامه یافته است ایرانیان همان طور که در برخی هویت و ارزشها دچار بحران شده اند، در سبک زندگی نیز در ۱۰۰ ساله اخیر به ویژه از دوران روی کار آمدن رضاخان و تجدد آمرانه اش دچار تشتت بسیار در نگرشها و گرایشها آداب و سنن اجتماعی باورها و حتی باورهای دینی خود گشته و سبک زندگی اسلامی ایرانی دچار تضادها و تناقض های بسیار شده است، به نحوی که از جامعه ما یک جامعه شبه مدرن ساخته است که نه میتوان آن را سنتی و اسلامی نامید و نه می توان بر آن نام مدرن نهاد باید سطر به سطر زندگی ایرانیان در گرداب ارزشهای غرب گرفتار آمده و کارشناسان و تحلیلگران تنها راه رهایی از این گرداب را ترویج سبک زندگی بومی ایرانی اسلامی می دانند. نهادینه کردن سبک زندگی اسلامی و ایرانی در جامعه نیازمند اقدامات بلندمدت و برنامه ریزی شده است تا بتوان ارزشهای بومی و دینی را حفظ کرد و تا زمانی که تک تک ما ایرانیان اراده ای برای بازگشت به فرهنگ و سنتهای خود نداشته باشیم نمی توان انتظار تغییر در وضعیت کنونی را داشت فضای فرهنگی فضایی نرم بوده و خشونت بردار نیست پس باید اصل فرهنگ را به عنوان موضوع ظریف و لطیفی که از خشونت بیزار است شناخته و فرهنگ شناسی کنیم و به این مسئله واقف باشیم که فرهنگ دینی - اسلامی دارای ظرفیتهای فراوانی است. لازم است رسیدن به شهر اسلامی رعایت صحیح تمام شرایطی است که اسلام برای زندگی مومنانه توأم با رفاه و آسایش مردم در نظر گرفته است. سبک زندگی در هر جامعه ای متأثر از باورها، ارزشها و سنت هایی است که در لایه های اجتماعی و فرهنگی آن جامعه ریشه داشته است برای رسیدن به سبک زندگی که مبتنی بر فرهنگ و مکتب اسلام باشد ضروری است که ارزشهای بومی و ملی که ریشه در باور دینی دارد بازخوانی و احیا شود. از آنجا که جامعه ایران یک جامعه دیندار دین محور و خدا محور است و در آن پایبندی به دین و سنت تا حدود زیادی یافت میشود با ورود نگرشها و اندیشه های غربی و جلوه های مدرنیته این تضاد و چالش بین این دو فرهنگ کاملاً متفاوت بروز پیدا کرد و هنوز این چالش ادامه یافته است ایرانیان همان طور که در برخی هویت و ارزشها دچار بحران شده اند، در سبک زندگی نیز در ۱۰۰ ساله اخیر به ویژه از دوران روی کار آمدن رضاخان و

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

تجدد، آمرانه اش دچار تشمت بسیار در نگرشها و گرایشها آداب و رسوم نظامات و سنن، اجتماعی باورها و حتی باورهای دینی خود گشته و سبک زندگی اسلامی ایرانی دچار تضادها و تناقض های بسیار شده است به نحوی که از جامعه ما یک جامعه شبه مدرن ساخته است که نه میتوان آن را سنتی و اسلامی نامید و نه می توان بر آن نام مدرن نهاد باید از این هویتی نگران بود نگرانی در کلام انتقادی ولی امر مسلمین کاملاً قابل درک است. رهبر انقلاب اسلامی می کوشند تا این فرضیه کلان را اثبات نمایند که زیستن ایرانی در زمانه کنونی، برآمده از مواجهه و نزاع دو سبک زندگی غربی و اسلامی است.

۱۰ فراهم آوردن امکان زندگی اسلامی ایرانی

۱۰-امنیت

ویژگی های معماری مسکن مطلوب بایستی به گونه ای باشد که درجات مختلف امنیت را برای ساکنین خویش فراهم آورد. این امنیت اعم از امنیت در مقابل بلایا و سوانح طبیعی و غیر طبیعی امنیت در برابر تجاوزات سایر آحاد جامعه امنیت در برابر اثرات ناشی از فعالیت های انسانی امنیت روانی، امنیت فرهنگی و سایر جنبه های امنیت می باشد. در جهت تامین امنیت منظور داشتن عوامل زیر توصیه می شوند مکان یابی مناسب مسکن نسبت به سایر عملکردهای شهری انتخاب مصالح مناسب که الزاماً مصالح گران قیمت نیستند اتخاذ روشهای مناسب ساخت پیش بینی تمهیدات لازم برای تقلیل خسارت به هنگام وقوع سانحه و مکان یابی مناسب مسکن در ارتباط با عملگرهای مولد انواع آلاینده ها به ویژه آلودگی هوا و آلودگی صوتی قابل ذکر است که به ویژه در جامعه ی اسلامی، امنیت روانی و امنیت فرهنگی از بارزترین وجوه امنیت انسان هستند. علاوه بر مباحث مرتبط با مراتب مختلف هویت که از این وجوه از امنیت متأثر هستند عوامل عدیده ای نیز بر این انواع امنیت تأثیر گذار هستند که از جمله ی آنهاست خودستایی، عریانی برونگرایی نمایش خود تناسب غیر متعارف فضایی، ترغیب به مصرف و امثالهم به این ترتیب بارزترین مصادیق امنیت عبارتند از امنیت فرهنگی امنیت، روانی امنیت اخلاقی، امنیت در برابر گناه امنیت فکری و سایر وجوه و مراتب معنوی و روانی امنیت در دوره ی معاصر؛ حتی در مقوله ی امنیت فیزیکی نیز ویژگی های کالبدی مقابل چشم؛ علاوه بر آن که احساس فقدان یا خدشه دار بودن امنیت را به ساکنین منتقل می کند، این شرایط نامطلوب (یعنی فقدان امنیت را به ناظرین نیز القا می نماید. در حالی که مسکن تاریخی ضمن تأمین امنیت ساکنین، فضای مطلوبی را برای فعالیتهای خانوادگی و فردی آنان فراهم میکرد و دیگران نه تنها به سهولت قادر به خدشه دار کردن امنیت آنها نبودن که حتی وسوسه ی آن را نیز به خود راه نمی دادند، سیمای عمومی ساختمانهای مسکونی معاصر نه تنها این احساس و القاء امنیت را به ذهن ساکنین و مردم متبادر می کنند که فراتر از آن مردم را به زیستن در زندان های خود ساخته (پشت میله ها) مجبور میکنند در مورد امنیت میتوان گفت که امنیت مورد نظر برای دو گروه مد نظر میباشد: یکی ساکنین و دیگری سایر افراد جامعه که به گونه ای با ساختمانهای مسکونی در ارتباط می باشند. به این ترتیب، همسایگان باید از تحت اشراف و نگاه دیگران بودن در امان باشند. همسایگان باید از ترافیک و آلودگی ناشی از تردد همسایگان در امان بمانند. اهل شهر باید از تبعات زیست محیطی بلند مرتبه ها در امان باشند.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

۱۰-۲ درونگرایی

یکی دیگر از اصولی که در شکل‌گیری محرمیت در ابنیه سنتی ما آشکارا تاثیر گذار بوده است مسأله درون‌گرایی است. شاید بتوان درونگرایی را بارزترین مشخصه رعایت سلسله مراتب دانست و یا آن را ثمره محرمیت قلمداد کرد. درونگرایی مفهومی است که به صورت یک اصل در معماری ایران وجود داشته است و با حضوری آشکار به صورتهای متنوع قابل درک و مشاهده است. باید یکی از ویژگیهای غیر قابل انکار آثار معماری و ابنیه گذشته همانند خانه مسجد، مدرسه، کاروانسرا، حمام و غیره را خصوصیت درونگرایانه آنان دانست که ریشه عمیق در مبانی و اصول اندیشه‌های اجتماعی و فرهنگی این سرزمین دارد. استیرلن در توصیف می‌پردازد و اشاره به مفاهیم روانی و احساس نیاز انسان به سر «همیشه در درون چیزی بودن» ساختار شهر ایرانی به مفهوم پناهی در همه جا حتی در مقیاس شهری دارد (معماریان ۱۳۸۴). با یک ارزیابی ساده می‌توان دریافت که در فرهنگ معماری ایرانی ارزش واقعی به جوهر و هسته باطنی آن داده شده است و پوسته ظاهری صرفاً پوششی مجازی است که از حقیقتی محافظت کند و فضای درونی و سربسته آن تعیین‌کننده جوهر و هستی راستین بنا است که قابل قیاس با وجوهات فضای بیرونی نیست در سرتاسر معماری سنتی اشکال چیزی بیش از تمهیدات صنعتی صرف هستند. هر چند همیشه عملکردی معمارانه دارند اما در فراسوی عملکردشان که نظمی مادی دارد واجد عملکردی دیگر با اهمیتی فزونتر هستند که همانا یادآور اصول معنوی به انسان از جنبه نمادی نشان است اصولی که یک ساختمان یا باغ یا چشم انداز سنتی در سطح واقعیت خود باز میدهد و در عین حال با حالات درونی خود انسان هم خوانی دارد. در معماری سنتی مانند همه هنرهای سنتی هیچ چیز هرگز از معنی منفک نیست و معنی هم چیزی جز معنویت نمی‌باشد (نصر، اردلان، ۱۳۸۰). لذا درونگرایی در جستجوی حفظ حریم محیطی است که در آن شرایط کالبدی با پشتوانه تفکر، تعمق و عبادت به منظور رسیدن به اصل خویش و یافتن طمأنینه خاطر و آرامش اصیل در درون، به نظمی موزون و متعالی رسیده است. باید خاطر نشان کرد که ایرانیان از دوران باستان با توجه به طرز تلقی خویش از خانه و خانواده به نوعی معماری درونگرا گرایش نشان داده اند. اصولاً در شکل‌گیری فضاهای مختلف و به خصوص فضاهای مسکونی مسائل اعتقادی و خاص ایرانیان تاثیر گذار بوده است. یکی از آن خصوصیت احترام به زندگی خصوصی و حرمت قائل شدن برای آن است. دیگر خصوصیت عزت نفس ایرانیان است که به نحوی در شکل فضاهای یک خانه درونگرا تاثیر گذار بوده است. (پیرنیا، ۱۳۸۱) در این زمینه استاد پیرنیا در کتاب معماری اسلامی ایران عنوان میدارد: (پیرنیا ۱۳۷۱)

در بیرون از ایران معماری برون‌گراست در باختر زمین کوشکهایی را می‌بینیم که چون قفسی گشاده میان انبوهی از درختان نهاده است و از درون آن میتوان بیرون را نگریست یا در خاور زمین خانه‌هایی است که پیرامون خود آفتابگردان و سر سایه‌ای چون مرد گرد دارد و مانند کوشکهای باختر زمین به بیرون می‌نگرد. اما در ایران در میان خانه‌ها باغچه و استخری ساخته اند و اتاقها و تالارها را چون آغوشی بسته گرداگرد آن می‌چیده اند. در بارو و دیوار بیرونی ساختمان، پنجره و روزن و رخنه‌ای نبود تا بتوان از درون بیرون را دید و نمای بیرونی با طاق نما و کرو درگاه و کنگره آرایش می‌شد و تنها درگاه یا سردری داشت که در آنگاه ساختمان به شمار می‌آمد. اما کاخهای تخت جمشید و شوش و کوشکهای روزگار ساسانیان گواهی می‌دهد که ایرانی همیشه درونگرا بوده و می‌خواستند که چون شب در خانه با خانگیان خود دور از نگاه بیگانگان آرام بیاسایند.» باید متذکر شد رعایت اصل درونگرایی در ایران پس از اسلام با به وجود آمدن جهان بینی جدید و شکل‌گیری

ارزشهایی هم چون محرمیت رنگی دوباره به خود گرفت و جدا از مسائل، امنیتی اصول ارزشی تازه را به بهترین وجه بیانگر شد که اوج شکوفایی آن را می‌توان در تکامل ابنیه با حیاط مرکزی دانست گرچه که بناهای حیاط دار در ایران قدمتی در حدود

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

هشت هزار سال دارند و بناهای مختلف و به طور اخص خانه تا رسیدن به شکل حیاط مرکزی کامل، زمانی در حدود شش هزار سال را طی کرده اند، معماریان (۱۳۷۳). و در هر دوره تاریخی حیاط کاربردهای متفاوتی داشته است. در ابنیه با حیاط مرکزی ارتباط داخل و خارج از طریق یک سری فضاهای واسطه همانند هشتی و دالان و راهرو برقرار می گشت و در این الگو از، مسکن، قلمروهای زندگی خانوادگی و عمومی به شیوه ای زیبا و خوانا از یکدیگر تفکیک گردید. علاوه بر خانه های مسکونی در بناهای عمومی نظیر مساجد، مدارس، کاروانسراها و ... نیز میتوان این، درونگرایی که نتیجه آن حفظ حریم است، را نیز به وضوح مشاهده کرد. وجود بن بست ها و دیوارهای بلند پیرامون باغها و اماراتی که به صورت کوشک در آغوش باغ و فضای باز محصور بین دیوارها استقرار می یافتند، نیز تاکید دیگری بر این مساله است و بدین گونه است که با رعایت این اصول ارزشی شاهد تعریف قلمروهای مشخص خصوصی نیمه خصوصی عمومی و عمومی با حریم های قابل تعریف و خوانا در شهرسازی و معماری سنتی ایران زمین هستیم و پاسخگویی مناسب به این ارزشها تاثیرات عمده خلق عناصر واسطه فرمهای معماری محل استقرار و اندازه بازشوها محل استقرار ورودی به، ابنیه دست انداز بامها و جایگیری فضاهای مختلف زیستی در یک بنا گذارده است.

۱۱- نتیجه گیری

نتایج نشان میدهد که برقراری تعاملات اجتماعی ساکنین مجتمع های مسکونی شهر کرمانشاه متأثر از چهار عامل اصلی است که عبارتند از تامین آرامش روانی تامین امنیت وجود بستر فعالیت و احراز حس تعلق به مکان ساکنین. و در این بین همگنی اجتماعی به عنوان یک عامل تاثیرگذار زمینهای شناسایی شده است و نتایج تحلیل برای تبیین تعاملات اجتماعی نشان می دهد که هر چهار عامل بر روی تعاملات اجتماعی اثر معنادار گذاشته است با توجه به نابسامانی های موجود در فضاهای مسکونی و بافت شهری جامعه، امروزمان توجه به مفهوم توسعه پایدار از دیدگاه اجتماعی از سایر جنبه های زیست محیطی و اقتصادی آن ضروری تر احساس می شود. خلق فضایی پویا که با نیازهای اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی، فیزیکی، روانشناسانه و اقتصادی مردم جامعه هماهنگ باشد همواره دغدغه کار بسیاری از دست اندرکاران امر طراحی فضای است. در این راه نیز بسیاری از صاحب نظران عوامل گوناگونی را برای افزایش این ارتباطات در فضاهای عمومی ذکر کرده اند. اما به طور کلی میتوان به این نتیجه رسید که اجتماع پذیری فضاهای عمومی با همراهی همزمان ویژگیهای کالبدی و فضایی معماری مکان و خصوصیات روانی و اجتماعی افرادی که از فضا استفاده می کنند ایجاد خواهد شد. در واقع این امر حاصل نمی گردد مگر با ترکیب عاملهای انسانی و کالبدی پایداری اجتماعی است که در مجتمع های مسکونی و وضعیتی ساکنان از زندگی در خانه و مجتمع خود رضایت داشته باشند و از همسایگی با سایر ساکنان لذت برند. در این وضعیت مجموعه شرایط زندگی به نحوی است که با گذشت زمان تعاملات اجتماعی بیشتر می شود و اکثریت ساکنان نسبت به محل زندگی خویش تعلق خاطر و دلبستگی میبایند بنابراین ناخودآگاه حافظ سامت و پایداری آن، بوده در نگهداری و بهبود وضعیت موجود مشارکت و هماهنگی خواهند داشت. در این صورت عمر مفید مجتمع های مسکونی پایدار نسبت به سایر مجتمع ها بیشتر میشود همچنین ارزش ریالی واحدهای مسکونی این نوع مجتمع ها نیز در شرایط برابر بیشتر از سایر مجتمع ها است. پایداری اجتماعی بهره وری مجتمع های مسکونی را به حداکثر می رساند. از آنجایی که امروزه به منظور رفع نیاز به مسکن در شهرها ساختن مجموعه های مسکونی رو به افزایش است و متأسفانه روز به روز توجه سازندگان از پرداختن به نیازهای روانی و اجتماعی ساکنان، به سمت پاسخ به نیاز صرفاً فیزیکی سرپناه میل میکند، اهمیت بالای پرنرنگتر شدن نگاه طراحان به جنبه اجتماعی موضوع مشخص میشود با توجه به بررسیهای

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

انجام شده در این پژوهش بر روی نیازهای روانی - اجتماعی ساکنین مجتمع های مسکونی میزان اهمیت و نیز چگونگی پاسخ به آنها در محیط های اجتماعی میتوان هدفمندتر به خلق فضاهایی جهت بروز تعاملات اجتماعی در مجموعه های مسکونی اندیشید سبک زندگی در هر جامعه ای متأثر از باورها ارزشها و سنت هایی است که در لایه های اجتماعی و فرهنگی آن جامعه ریشه داشته است، برای رسیدن به سبک زندگی که مبتنی بر فرهنگ و مکتب اسلام باشد ضروری است که ارزشهای بومی و ملی که ریشه در باور دینی دارد بازخوانی و احیا شود یکی از مهمترین ویژگیهای شهر اسلامی هویت و اصالت آن است. این هویت در مواجهه با پدیده مدرنیته از مبانی اعتقادی خود فاصله گرفته و دچار گسست معنا و هویت میشود این فاصله نه تنها در کالبد شهرها بلکه در رفتار شهروندان نیز تأثیر گذار میباشد. شهر اسلامی باید از هر لحاظ تامین کننده نیازهای طبیعی و مدنی ساکنین آن باشد. نیازهای طبیعی هم شامل خواسته های روحی روانی و زیبایی شناختی انسانها میشود و هم نیازهای مادی و فیزیولوژیک را در بر می گیرد. در واقع شهر سالم شهری است که در آن مردم از هر لحاظ احساس امنیت می کنند. سطر به سطر زندگی ایرانیان در گرداب پس ارزشهای غرب گرفتار آمده و کارشناسان و تحلیلگران تنها راه رهایی از این گرداب را ترویج سبک زندگی بومی ایرانی اسلامی می دانند نهادینه کردن سبک زندگی اسلامی و ایرانی در جامعه نیازمند اقدامات بلند مدت و برنامه ریزی شده است تا بتوان ارزشهای بومی و دینی را حفظ کرد و تا زمانی که تک تک ما ایرانیان اراده ای برای بازگشت به فرهنگ و سنتهای خود نداشته باشیم نمی توان انتظار تغییر در وضعیت کنونی را داشت فضای فرهنگی فضایی نرم بوده و خشونت بردار نیست. باید اصل فرهنگ را به عنوان موضوع ظریف و لطیفی که از خشونت بیزار است شناخته و فرهنگ شناسی کنیم و به این مسئله واقف باشیم که فرهنگ دینی - اسلامی دارای ظرفیتهای فراوانی است لازمه رسیدن به شهر اسلامی، رعایت صحیح تمام شرایطی است که اسلام برای زندگی مومنانه توأم با رفاه و آسایش مردم در نظر گرفته است. در خاتمه باید یادآور شویم که اگر کیفیت هنری معماری را باور داشته باشیم و آن را پایه و مایه اصلی معماری بشناسیم ارزش های معماری خود را به پاسخگویی هوشمندانه به اقلیم یا استفاده مناسب از مصالح یا فن آوریهای خاص منحصر نخواهیم کرد و یا تنها از جزئیات زیبایش نخواهیم گفت و در ابعادی دیگر نیز ارزشهای آنرا جستجو خواهیم کرد بی گمان فهم ارزش های اصلی معماری ما موکول به درک بیان خاص روح نواز هنری آن و لمس واقعه درونی آن است که تنها با مواجهه با آثار میسر می شود. در این گفتار تلاش کردیم با بیان شاخصه هایی برای آن واقعه تا حدودی آنرا تعریف کرده و به آن نزدیک شده، ارزش های آنرا دریابیم تا چه قبول افتد و چه در نظر آید.

مراجع

- ۱- شیعه، اسماعیل، ۱۳۸۴، لزوم تحول مدیریت شهری در ایران مجله علمی - ترویجی جغرافیا، توسعه سال اول، شماره ۱
- ۲- لنگ، جان. ۱۳۸۳ آفرینش نظریه معماری ت: علیرضا عینی فرد تهران: دانشگاه تهران.
- ۳- پیرنیا، محمد کریم سبک شناسی معماری ایرانی چاپ، هشتم تهران: انتشارات سرو دانش پاکزاد، جهانشاه (۱۳۸۶) مقالاتی در با مفاهیم معماری و طراحی شهری، انتشارات: شهیدی، تهران

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

- ۴- دهقانی، تفتی، حسین یزدانی زکیه نقش معماری در آفرینش هویت برای شهر به مثابه عنصر، پایداری، اولین کنفرانس ملی معماری و فضاهای شهری پایدار (مشهد)، ۱۳۹۲
- ۵- رضا زاده نرگس مسئولیت در حفظ هویت معماری بومی فصلنامه فن و هنر ۵۱، ص ۲۳، ۱۳۹۳
- ۶- شایگان، داریوش (۱۳۸۱) افسون زدگی جدید و هویت چهل تکه و تفکر سیار مترجم فاطمه ولیانی، انتشارات: فرزانه روز چاپ سوم، تهران
- ۷- عبداللهی، حامد معماری اسلامی منابع اسلامی فصلنامه پنجره، ۹، ص ۷۵، ۱۳۹۳
- ۸- عظمتی، حمیدرضا براتیپور لیلا جلیلی زهرا دلایل گسستگی معماری معاصر ایران از اصول معماری ایرانی اسلامی، همایش ملی صد سال معماری و شهرسازی معاصر ایران سازمان نظام مهندسی ساختمان استان البرز، ۱۳۹۱
- ۹- معماریان، غلامحسین ۱۳۸۴ سیری در مبانی نظری معماری تهران انتشارات سروش دانش